

VONDELIANA.

I.

VERGETEN GEDICHTEN

VAN

JOOST VAN DEN VONDEL,

DOOR

MR. A. D. DE VRIES AZ. EN J. H. W. UNGER.

EEN onzer dichters mag zich verheugen in zulk een prachtige uitgave zijner werken als VONDEL ten deel viel.

De twaalf rijk-versierde deelen, die aan de pers der Heeren BINGER het aanzijn te danken hebben, zijn voor elke bibliotheek een sieraad en nimmer werd misschien met meer liefde een taak volbracht dan die welke Mr. J. VAN LENNEP van 1855—1868 vervulde, toen hij een zijner lievelingsdichters en tevens zich zelve een monument stichtte, dat menigen jongere sedert heeft opgewekt tot liefde voor onze letterkunde en voor het glorievolle tijdperk onzer zeventiende-eeuwsche geschiedenis.

Toch worden er personen gevonden, die met minder gunstige oogen de pracht-uitgave aanzien, en die, telkens en telkens teleurgesteld, een der twaalf prachtbanden dichtslaan, als ze den inhoud met de oorspronkelijke handschriften of uitgaven van des dichters werken vergelijken. Het zijn die vrienden onzer letterkunde, die meer wetenschap-

pelijke eischen stellen voor het uitgeven van een onzer klassieken dan VAN LENNEP zich zelve deed en die het betreuren, dat aan het in het licht geven van VONDEL's werken niet meerdere studiën van de bronnen zijn voorafgegaan dan in 1855 is geschied.

Reeds DR. PENON heeft er in zijne uitmuntende dissertatie over VONDEL's hekeldichten ¹⁾ op gewezen hoe vele gebreken VAN LENNEP's uitgave aankleven en niemand, die der zake kundig is, zal de juistheid der beweringen van dezen Groninger geleerde miskennen. Toch vergete men niet, dat VAN LENNEP in dezen geen oogenblik gemeend heeft het laatste woord te spreken en dat zijn doel veel meer is geweest, door het uitgeven van een *prachuitgave*, VONDEL's roem alom te verbreiden dan een streng wetenschappelijk werk te leveren. Als bewijs voor deze opvatting van VAN LENNEP's plan mogen zijne eigen woorden dienen uit een brief aan den heer DE JAGER (15 Mei 1850), waarin hij schrijft: „Ik moet arbeiden voor een *prachuitgave*, niet voor een eigenlijk gezegde *kritische uitgave*”, maar vooral ook de omstandigheid, dat een man als VAN LENNEP, toen hij zijn taak ondernam, niet begonnen is met het vervaardigen van een bibliografie van VONDEL's werken. Had hij dit gedaan hoe zou zijne uitgave er bij gewonnen hebben; zonder een bibliografie en de studiën, die met het samenstellen daarvan gepaard gaan, is het niet alleen onmogelijk de kronologische volgorde der gedichten met juistheid vast te stellen, maar is het ondoenlijk den juisten tekst van ieder gedicht op te sporen en de verschillende varianten, die zich telkens voordoen, mede te deelen en te bepalen wat in ieder gedicht, hetzij door VONDEL zelve hetzij door BRANDT of anderen, werd veranderd.

Zooals de *prachuitgave* nu voor ons ligt, stemt zij voorzeker tot dankbaarheid, maar niet minder tot onvoldaanheid. Men onthoude VAN LENNEP den lof echter niet, die hem toekomt; hij heeft, bij zijn poging om VONDEL bij een deel van het Nederlandsche volk in huis te brengen, tevens de eerste poging gewaagd om de gedichten kronologisch te rangschikken en door ze in verband met des dichters leven te beschouwen, een beeld van den dichter en zijne omgeving ontworpen, dat voor en na hem door niemand met meer juistheid en meer historische trouw werd geteekend.

Niet alleen om den wille van de juistheid van den tekst en der kronologie echter is het te betreuren dat het samenstellen van een goede bibliografie aan de uitgave niet is voorafgegaan. Hij, die zich met een dergelijk werk bezig houdt, neemt zooveel boeken en handschriften, portretten en andere prenten ter hand, die direct of indirect met zijn onderwerp in verband staan, dat de verrassingen, die hem telkens worden bereid, schier zonder einde zijn.

De schrijvers dezer regelen, die zich, na de Vondeltentoonstelling in 1879 (bij welke gelegenheid door een hunner een proeve van Vondel-bibliografie werd geleverd in de tweede afdeling van den katalogus ²⁾), hebben vereenigd om te zamen de Vondel-bibliografie

¹⁾ Blz. 154 vlg.

²⁾ Verschenen bij Gebroeders Binger, te Amsterdam.

tot stand te brengen, hebben sedert veel aangetroffen, wat aan VAN LENNEP en de personen, die zich na hem met VONDEL bezighielden, geheel onbekend is gebleven. Zij wenschen in dit tijdschrift een rubriek te openen, om nu en dan het een en ander, wat tot aanvulling van VAN LENNEP'S *Vondel* kan strekken, te publiceeren en doen een beroep op de welwillende medewerking van hen, die daarvoor het hunne kunnen bijdragen. Ten eerste beginnen zij met de mededeeling van een achttal grootere en kleinere gedichten, die in de uitgaven van BRANDT (Franeker 1682), VAN LENNEP en VAN VLOTEN of in eenige vroegere of latere niet voorkomen en dus terecht kunnen worden genoemd:

VERGETEN GEDICHTEN VAN JOOST VAN DEN VONDEL.

In de *Dietsche Warande* van 1875 bl. 389 werd reeds door een onzer een vergeten gedicht van VONDEL aan het licht gebracht. Het was een fraai lofdicht „op de Nederlandsche oorlogen van den doorluchtigen Romain FAMILIAEN STRADA,” te vinden voor een Hollandsche vertaling van dit werk, welke van 1655 dagteekent. De vroegere druk ¹⁾ van deze vertaling, die het jaar 1649 voerde, en die ons toen slechts bij name bekend was, is ons sedert ter hand gekomen, en wij hebben kunnen constateeren dat het lofdicht ook in deze uitgave voorkomt zonder eenige variant aan te bieden.

In de *Spectator* van 1879, bl. 151 werd een tweede gedicht van VONDEL naar een handschrift, dat op het Amsterdamsche archief berust, voor het eerst gedrukt; deze hartelijke Wellekomst, die VONDEL in het laatst van 1627 zijn Haagschen vriend CONSTANTYN HUYGENS toezong, werd nogmaals gepubliceerd door den heer LEENDERTZ in den Navorscher van 1880, vergezeld van een antwoord van HUYGENS, dd. „*Amstelod. Januar. 1627.*” ²⁾ —

Gelijk men weet is er slechts één Fransch gedicht van VONDEL bekend. 't Is het lange gedicht dat men voor de eerste uitgave van VONDEL's Pascha vindt en dat tot titel voert: „*Epistre à Mon-seigneur Jean Michiels van Vaerlaer*” ³⁾ *mon singulier amy.*”

¹⁾ De eerste uitgave werd 't *Amstelredam, Gedrukt bij Nikolaas van Ravesteyn* A^o. cId Id c XLIX. De tweede: *Tot Rotterdam voor Andries van Hoogenhuyze*. . . . 1655. Beide zijn in 8°.

Waar 't ons mogelijk is, zullen wij nu en dan iets meedeelen omtrent de Amsterdamsche boekverkoopers en boekdrukkers. Tot nog toe is slechts zeer weinig van hunne levensbijzonderheden bekend. Nicolaas van Ravesteyn was de zoon van Paulus Aertsz van Ravesteyn; hij ondertrouwde te Amsterdam den 24 Febr. 1635 op 22 jarigen leeftijd met Anna Rotgans. Hij woonde toen op de Oostermarkt en werd bij zijn ondertrouw door zijn vader geassisteerd. Deze laatste, die te Dordrecht geboren was en bij zijn eigen ondertrouw op den 29 Mei 1608 voorkomt als „letterzetter, oud 21 jaren, wonende tot Dordrecht” heeft zich later te Amsterdam gevestigd. Hij huwde Elisabeth Sweerts Manuels dr. (vgl. Kerkelijke huwelijksproclamatien te Amst. van 29 Mei 1608 en 24 Febr. 1635).

²⁾ Op bl. 29 van den Catalogus der Vondel-tentoonstelling vindt men nog een drieregelig versje aan GARBRECHT HOOFT, dat aldaar voor het eerst naar VONDEL's handschrift werd gedrukt.

³⁾ In de Kerkelijke huwelijksproclamatien te Amsterdam staat op 12 Nov. 1609 aangeteekend de ondertrouw van *Johan Michiels van Vaerlaer* (geboortig) van Keulen oud 31 jaer won(ende) sedert 13 jaer in de Warmoesstraat, geen ouders hebbende, geassisteert met Adriaen van Koesvelt zijn zwager t(er) e(enre) en *Christina Pieters Ruijtenborgh* oud 18 j. won. op de Oudezijds Aterburghwal geass. met Pieter Gerritsz Ruytenborgh en Aelken Pieters dr. haer vader en moeder. Zij werden gehuwd in de Oude kerk op 29 Nov. door den predikant Kasparus van der Heijden.

Van LENNEP noemt het terecht hoogst merkwaardig en ten spijt van den gedwongen en overdreven stijl „gandsch niet ontbloot van gloed.” Na de lezing ligt de opmerking voor de hand, dat men gerust kan aannemen, dat het slechts te wijten is aan de schaarschheid der tot ons gekomen handschriften van VONDEL en aan het feit, dat men zich nog slechts weinig moeite heeft gegeven om de bibliotheken te doorzoeken, dat niet reeds meerdere Fransche gedichten van VONDEL voor den dag zijn gekomen. De sporen van VONDEL's studie der Fransche taal beperken zich tot het genoemde gedicht van 1616, zijn vertalingen uit Bartas (De Vaderen en de Heerlijkheit van Salomon van 1616 en 1620) en het afschrift van HUYGENS onuitgegeven gedicht *L'anatomic*¹⁾ dat van 1626 dagteekent. Tot hetzelfde tijdperk van VONDEL's leven, een tijdperk dat nog op een nauwgezet onderzoek wacht en dat in de laatste jaren al heel stiefmoederlijk is behandeld, moeten twee epigrammen gebracht worden, waarmede wij het aantal van VONDEL's Fransche verzen kunnen vermeerderen. De aanleiding tot het schrijven dezer epigrammen was de volgende. In de jaren 1615 en 1616 had de zeevaarder WILLEM CORNELISZOOM SCHOUTEN, die van Hoorn geboortig, was, een reis rondom de wereld ondernomen en met JACOB LE MAIRE²⁾, die als opperkoopman de reis mededeed, een straat ontdekt, welke naar laatstvermelde werd genoemd. Deze ontdekking trok de algemeene aandacht, want het omzeilen van de zuidelijke punt van Amerika kon langs den nieuwen weg veel gemakkelijker geschieden dan door de nauwere en veel gevaarlijker straat van Magellaan. De boekverkooper *Jan Jansz.*³⁾ te Amsterdam op 't Water in de Pascaert, gaf in 1618, ongeveer een jaar na de terugkomst van Schouten, diens Journael in het licht, en schijnt VONDEL te hebben aangezocht dit werk met een *klinckert* te versieren. VONDEL voldeed aan dien wensch; men kan zijn gedicht in de uitgave van VAN LENNEP vinden⁴⁾. Intusschen moest het journaal ook in vreemde talen⁵⁾ verschijnen en in 1619 gaf Jan Jansz., voor deze gelegenheid „Jan Jansson, libraire demeurant sur l'Eau a la Carte Marine”, die vertaling in het licht onder den titel:

„Journal ou Description dv merueillevx voyage de Guillavme Schovten.... Comme „(en circum-navigeant le Globe terrestre) il a descouvert vers le Zud du destroit de Magellan „un nouveau passages jusques à la grande Mer de Zud. Ensemble, Des aventures admirables „qui luy sont advenues en descouvrant de plusiers Isles, & peuples estranges.” Het was

¹⁾ Cat. Vondel. No. 104*.

²⁾ Zijn vader Isaac le Maire was een der voornaamste begunstigers der expeditie. Jacob le Maire mocht het vaderland niet terugzien maar overleed op den terugtocht 22 December 1616.

³⁾ Zijn zoon *Jodocus Jansonius*, die in 1613 of 1614 te Amsterdam werd geboren en aldaar op 11 December 1642 met Francina van Offenberg ondertrouwde, was boekverkooper als zijn vader. Een dochter van Jan Jansz. die *Susanna Jansonius* genoemd werd, geboren in 1624 of 25, ondertrouwde 7 Januari 1655 met den 26 jarigen boekverkooper Jellis Valckenier, die te Delft geboren maar op de „heerecey” te Amsterdam gevestigd was. Jellis Valckenier werd bij zijn ondertrouw „geassisteert” door Isaack Commelijn (zie de kerk. huw. procl. te Amsterdam.)

⁴⁾ Dl. I bl. 776. Ook hier is het wederom te betreuren, dat VAN LENNEP de varianten niet heeft vermeld, de oorspronkelijke vorm van den Klinckert verschilt veel van den latere. VONDEL heeft de drie laatste regels, waarschijnlijk in 1644, door geheel andere vervangen.

⁵⁾ Over de verschillende uitgaven en vertalingen van het *Journal* vergelijke men: TIELE *les Journaux des navigateurs Neerlandais*. Amst. Fred. Muller 1867. bl. 40-56.

voor dit 4^e. boekje dat Vondel de beide *fransche* epigrammen vervaardigde, die wij boven noemden en waarvan de letterlijke tekst aldus luidt:

SUR L'ADMIRABLE NAVIGATION

DE

G V I L L A U M E S C H O V T E N.

Natif de Hoorn.

E P I G R A M M E

E *Thiphys* ¹⁾ baptizant les *Tritons* jamais veus,
Et rendant tousiours mieux nous *l'Inde* tributaire
Sur l'autel de *Neptune* or a payé ses vœux,
Et s'est fait immortel dans l'estroit de *le Maire*.

A V T R E,

E *Estroict de Magellan*, menaçant de naufrage
Nos Nefs, à deux costez emmuré de Rochers,
Mettez or en oubli, car d'un plus seur passage,
Est *Schouten* porte-clef, pour vaguer l'univers.

I. V. VONDELEN.

Onder de bronnen, die voor de letterkundige geschiedenis van onze 17e eeuw in het algemeen en meet bijzonder voor de Vondelstudie, nog slechts zeer spaarzaam zijn geraadpleegd en die toch veel bevatten, wat tot opheldering van menig duister punt dienst kan doen, mogen de dikwijls zeldzame maar toch talrijke *liedeboekjes* niet worden vergeten.

Het onderwerp verdient een afzonderlijke behandeling; hij die zich zou willen aangorden om dezen, dikwijls juist niet zeer helderen, stroom van gedichten te doorworstelen zal zijn moeite ruimschoots beloond vinden, wanneer het zijn doel is, gegevens voor onze kunstgeschiedenis in den ruimsten zin van het woord, te verzamelen ²⁾. Een liedeboekje waarvan ons voor eenigen tijd de inzage zeer verraste is het 12° boekje dat tot titel voert:

„Cupidoos Lust-hof, Bestaende In verscheyde Nieuwe Voysen, Minne-klachten Bruylof-, sangen, Knip-vaersjes, Kusjes, Lofdichten, Herders-kout, Boere Vrijagien ende andere

¹⁾ Thiphys is de stuurman van het schip der Argonauten.

²⁾ Als liedeboekjes, die meer speciaal op Amsterdam betrekking hebben, vermelden wij hier:

Het eerste deel van *d'Amsteldamsche Minnezuchjens* t' Amstelredam Gedrukt voor Aeltie Verwou... Anno 1643.

Amsteldamse Vrolijkheit t' Amstelredam. Voor Hendrik Maneke Boeckverkooper in de Barrende-steeg, bij St. Antonis Merckt in den Sacxsischen Bijbel, Anno 1649 12°.

Amsterdamsche Vreugdtrionfe t' Amsterdam uit de Boeckwinkel van Michiel de Groot 1660. 12°.

d'Amsterdamse Kordewagen. Tot Amsterdam Bij Jacob Vinckel... Anno 1662. 12°.

Over den *Amsterdamschen Pegasus* vergelijkte men het in deze aflevering voorkomend opstel: *De Dichter van de Roemster van den Aemstel*.

Wellicht zal in dit tijdschrift later een volledige opgaaf der Amsterdamsche liedeboekjes verschijnen.

„Vermakelickheden noyt voorhenen in Druk geweest. Voorgesteld Door de Voornaemste „Liefhebbers. t'Amsterdam by IOANNES VAN DEN BERGH, Boekverkooper bezyden 't Stadt- „huys, Anno 1662.” ¹⁾

Het zou ons niet verwonderen, indien dit liedeboekje verzameld was door den advocaat-poeet JOANNES BLASIUS, wiens loopbaan voor VAN LENNEP een raadsel schijnt geweest te zijn ²⁾, maar van wien heel wat valt meetedeelen, als men de letterkundige en tooneelgeschiedenis van het derde vierendeel der 17^e eeuw in al haar achteruitgang zou willen doorloopen. ³⁾ Hoe dit zij, het is niet aan hem, noch aan den poeet-herbergier JAN ZOET, noch aan zijne medebroeders in het gild der poetasters I. VAN BREEN, I. BARA, DUBBELS, J. NEUYE, M. W. DE JONGE, H. BRUNO, e. a., wier dichterlijke voortbrengselen men in dezen „lusthof” aantreft, dat dit liedeboekje zijn belangrijkheid ontleent. Die heeft 't slechts te danken aan het volgende gedicht, dat, voor zoo ver wij weten, na 1662 nimmer werd herdrukt en dat wij den belangstellenden lezer als een der vergeten gedichten van den grootsten onzer dichters durven aanbieden:

BRUYLOF-STRYT.

Soo droegh Cleopatra,
In schoonheydt sonder ga,
Den dapperen Antoon
Haer Scepter met haer kroon
5 En rijk op, met haer trou,
Toen hij na Parten sou:
Hij dacht om geene Parten,
Maar koos voor desen slag
Een Velt-slag van twee harten.

2.

10 Hy had sijn Fulvia
Vergeten, alsoo dra,
Sijn hert, en al sijn sin
Viel op dees' Coningin,

¹⁾ Joannes van den Bergh, boeckverkooper, van Amsterdam geboortig, ondertrouwde 27 Nov. 1659 als 23 jarig jongman, Joanna Wastelier. Hij woonde toen op de Warmoesgracht. (zie Kerk. huw. pr. te Amst.) In welke famieljebetrekking hij stond tot *Jacobus* van den Bergh, boeckverkooper in de Gasthuysmolen-steegh, naest de Heere-gracht in de Amsterdamse Bibliotheek, die in 1661 *Vondels gulden winckel* in nieuw gewaad en in het volgende jaar *Jacob Koemans Schouwspels Beschouwing* (v. L. ix 335) uitgaf, kunnen wij niet meedeelen.

²⁾ v. L. VII. 783.

³⁾ Sedert wij dit schreven is een studie van Dr. J. ten Winkel over dezen Blasius bij de Erven F. Bohn te Haarlem verschenen.

Die Caesar, 's aertrijcx roem,
 15 Haer eerst ontloken bloem,
 En jeught, had opgedragen:
 En hem, die 't al versloegh,
 Had in haer schoot verslagen.

3.

Sy tarte Antoon ten slaggh,
 20 Soo dra als sy hem sagh,
 Met dat aenminnigh ooggh,
 Met dien gespannen booggh,
 Der winckbrau, met dien schicht,
 En strael uyt haer gesicht:
 25 Sy tart hem aen te trecken,
 Het bedt sal 't vlacke veldt
 Van desen veldtslaggh strecken.

4

Ontseyt den Oorloogs gast,
 Maer ongeharrenast.
 30 Ontseyt hem naakt en bloot
 Om door een korter dood
 Te raken uyt 't gevecht.
 Sy komen regelrecht
 Malkanderen aengcronnen,
 35 Sy vechten beyd' om prijs
 En blijven beyd' verwonnen.

5

Sy triumpheren bey
 In 't lieflick velt-geschrey,
 Het soet versoet het suyr,
 40 Het heelende quetzuyr,
 De brant den brant verkoelt,
 De pijn wordt niet gevoelt;
 Dan met een soet verlangen,
 De wonden weer so ras genesen als ontfange.

Reg. 28. Ontseyt = uitdagen, bestrijden.

Reg. 36. In den oorspronkelijken tekst staat verwonden.

6

45 De heyrkracht van August
 Heeft nimmer uyt geblust
 Den brant van haer gemoet,
 Noch liefd' tot 's Bruygoms bloet;
 Sy mint hem naer zijn doot,
 50 En geeft haer boesem bloot
 Ten besten wrede slangen,
 Veel eer dan in triumph sich aen August gevangen.

7.

Augusta, volgt het spoor,
 De dart'le gaet u voor
 55 Op d'oever van de Nijl,
 Geraeckt van Venus pijl:
 Uw Bruygom heet van min
 Haelt u met blijfchap in,
 Viert Hymens toorts, en gangen,
 60 En leyt de Bruyt te bed met hemelsche gesangen.

J. V. VONDEL.

De bruilofsdichten van VONDEL dragen zeer zeker in velerlei opzicht het kenmerk van den tijd, waarin ze vervaardigd werden. Ook in dezen Bruilof-strijt is voor den, misschien al te kieschen, smaak van een 19e eeuwsechen would-be-moralist veel te vinden, wat hij meent niet oirbaar te moeten achten: die keurige bedenke echter, dat, wat hij afkeurt, op een 17e eeuwseche bruiloft als gewone kost werd beschouwd. Ook dit gedicht is weer een bewijs hoe VONDEL zich steeds boven het gewone peil weet te verheffen en hoe hij, ook als hij „Cupido's Lusthof” binnentreedt, al zijne dichtende tijdgenooten ver achter zich laat. Reg. 53—60 duiden aan dat deze „bruilof-stryt” werd gedicht bij gelegenheid van het huwelijk van een bruidspaar, waarvan de bruid als *Augusta* kon worden toegesproken. Het is ons niet gebleken wie hiermede kan worden bedoeld. — Er bestaat geen reden het gedicht voor ouder te houden dan het tijdperk, waarin het liedeboekje in het licht kwam. —

Schijnen de liedeboekjes slechts zelden gebruikt te worden door hen, die zich met onze letterkundige geschiedenis bezighouden en in dit vak een rechtmatigen naam hebben verkregen, nog veel minder schijnen zij doordrongen van de meening dat de studie der werken van hen, die de beide schitterende phalanxen der Nederlandsche schilder- en graveerschool vormen, bij de beoefening van hunne wetenschap niet mag worden verwaarloosd,

Reg. 58. Haelt u; in den oorspronkelijken tekst staet *in* voor *u*.

maar daarvan een onderdeel moet uitmaken. De zeventiende-eeuwsche schilders en graveurs en hunne werken spelen ook in de letterkundige geschiedenis hunner dagen een groote rol. Geen enkele dichtbundel kan worden opengeslagen, geen enkel dichterleven worden bestudeerd zonder dat men zich te bewegen heeft op het terrein, dat meer speciaal als kunstgeschiedenis wordt gequalificeerd. En toch hoe weinig zijn de meeste letterkundigen op dat terrein te huis. Om bij VAN LENNEP te blijven, voor hem is alles wat met de Nederlandsche schilder- en graveurkunst in verband staat schier een gesloten boek. Hij heeft zich bijna nimmer de moeite getroost een der kunstwerken, die VONDEL bezongen heeft, te gaan zien en toch was zeker het meerendeel van die kunstwerken zelfs in de stad zijner inwoning te vinden. Had hij b.v. aan de graveurs en hunne werken eenige aandacht geschonken van hoe menig gedicht had hij daardoor den oorspronkelijken tekst en het juiste laar van vervaardiging kunnen opsporen, van hoe menig persoon, die hij in VONDEL's omgeving aantrof, had hij een schets kunnen geven, van wien hij nu heeft verklaard niets te weten en die hij daarom met het voorvoegsel *een zekere* in het rijk der duisternis doet neerdalen.

Het aantal prenten op welke gedichten van Vondel voorkomen telt men bij tientallen.¹⁾ De ons bekende leveren al dadelijk een drietal tot nog toe geheel onbekende gedichten die in geen enkele uitgave van VONDEL's werken worden aangetroffen en die wij hier zullen laten volgen.

Ten eerste dan een bijschrift op een portret van den Haarlemschen priester WILLEM VAN DEN ZANDE. Het portret, een meesterwerk van graveerkunst, dat wij te danken hebben aan het graafijzer van den vorst aller burinisten, den in 1658 overleden CORNELIS VISSCHER, is genomen naar een door P. SOUTMAN in 1652 geschilderd portret; het stelt een man van ongeveer veertig jaar voor, wiens lange afhangende sluike haren op het achterhoofd door een kapje zijn bedekt. Zijn gunstig uiterlijk maakt zijn portret tot een der meest aantrekkelijke van al die welke CORNELIS VISSCHER²⁾ in zijn korten maar vruchtbaren levensloop heeft gegraveerd. Het borstbeeld is gevat in een ovale omlijsting, die voor een muur staat, waarop twee brandende graflampen zijn geplaatst, terwijl van boven in het midden het wapen³⁾ van van den Zande een plaats heeft gevonden. Het omschrift in het ovaal leert

¹⁾ Hiertoe behoort ook een prent van den graveur Reinier van Persijn (later gecopieerd door zijn leerling Hendrick Bary) voorstellende de portretten van de glasschilders Wouter en Diederick Crabeth. De daarop voorkomende gedichten zijn bij VAN LENNEP geheel vergeten, ofschoon ze in de editie van BRANDT (Franeker 1682) te vinden zijn (bl. 590 en 591.) VAN VLOTEN plaatste deze gedichten op het jaar 1671. Zij behooren minstens tien jaar vroeger, want Persijns fraaie gravure is gedagteekend (in tweeden staat) 1661.

²⁾ Wussin wijdde aan dezen graveur en zijne werken een zeer belangrijke monografie. Het portret van van den Zande wordt bij hem onder No. 54 beschreven. Cornelis Visscher graveerde, zooals algemeen bekend is, ook VONDEL's portret, in 1657. (Zie Cat. Vondel-tentoonstelling No. 16.)

³⁾ Gedeeld, van boven een paard, van onderen links een zwemmende visch, rechts een famieliemerk.

ons dat VAN DEN ZANDE den 30sten Augustus 1614¹⁾ werd geboren en 12 October 1652 overleed. Onder het portret staat:

Wie SANDE zijnen zwier en ommetreck wil geven,
Die tekene zijn deught en onbesproken leven,
En wat in 's Herders ampt vereischt wort en begeert.
Zoo leeft hij in zijn print godtvruchtigh en geleert.

I. V. V.

Het tweede gedicht vindt men onder de afbeelding van den Amsterdamschen pastoor JACOB Vliegier. Ook van LENNEP spreekt van dezen geestelijke en zijn portret. De gravure zelve is hem echter slechts bekend uit de *Batavia Sacra*, en schijnt hem nooit onder de oogen te zijn gekomen. Zij geeft het borstbeeld te aanschouwen van een reeds bejaard persoon, die een kapje op het hoofd heeft en in eenvoudig gewaad gekleed is. Op den achtergrond rechts hangt aan een kolom een schild, waarop een vrededuijfe is gezeten. Het schild bevat het volgende opschrift; *Adm. R^{di}. Dⁿⁱ. M^{ri}. Iacobi Vligeri Amstelodamensis, Pastoris fidelis, Memoria. A^o. MDCLI. XXV Apr. Aetatis LXVI. Sac. XLII.* Op de gravure staat geen naam van graveur, toch durven wij verzekeren dat zij het werk is van dienzelfden DIRCK of THEODORUS MATHAM, die omstreeks 1640 VONDELS portret²⁾ naar SANDRART heeft gegraveerd en aan wien VONDEL een gedicht³⁾ ter eere van den graveur HENDRICK GOLTSIUS heeft opgedragen. Onder Vliegier's portret vindt men deze regels van VONDEL:

Telt vry de Deughden op, die 't Herders-ampt betamen,
Zy blincken ongemeen in IACOB al te zamen;
Die vrome Worstelaer, in 't heyligh worstelperck,
Wort zoo best uitgebeelt ter eere van Godts Kerck.

IVSTE.

Waar men VONDEL met de spreuk *Iuste* ziet optreden, gebeurt het meermalen dat men een latijnsch dichter met de spreuk *Pie* hem ziet vergezellen. Zoo ook hier, naast

¹⁾ Dit geboortejaar schijnt niet van elders bekend te zijn. Van den Zande, die wellicht te Haarlem geboren is, werd in 1642 lid der vereeniging, die onder den naam van *Het vlaemsche oratorie* bekend staat. Op 3 October 1645 werd hij in genoemde plaats *Sacellanus curatus*, dat is: een der vier priesters aan wien onder één pastoor de geestelijke belangen der Katholieken waren opgedragen (vgl. *Chronicon congregationis Domini Jesu. Rijssel 1740. Batavia Sacra. enz.*)

²⁾ Cat. VONDEL-Tent. No. 1.

³⁾ Zie v. L. III. 97 vgl. XII. 180. VAN LENNEP plaatst dit gedicht op 1630, VAN VLOTEN op 1646. Er is reden voor om het niet vroeger dan 1644 te plaatsen, want in de uitgave van VONDELS gedichten van dat jaar (Cat. VOND. Tent. No. 154) komt het niet voor. VAN LENNEP beweert zeer ten onrechte in de laatst aangehaalde plaats van zijn uitgave dat DIRCK MATHAM reeds in 1646 overleden was. In 1674 graveerde hij nog het portret van den Amsterdamschen burgemeester GILLES VALCKENIER. Wij zullen nog dikwijls gelegenheid hebben, op dezen MATHAM, die, evenals zijn vader, een der sieraden der Nederlandsche graveerschool is, in dit tijdschrift terug te komen.

de medegedeelde regels staat het vierregelig latijnsch gedicht dat VAN LENNEP (VI bl. 105) meedeelt maar waarvan de onderteekening niet door hem wordt genoemd. Wie de persoon is, die zich achter dat *Pie* verschuilt, durven wij niet raden. Dat hij met VONDEL in betrekking heeft gestaan is zeker. Niet alleen vindt men op de plano-uitgave van VLIEGER's uitvaart (Cat. Vondel Tent. N°. 282) de beide zinspreuken onder Latijnsche en Hollandsche verzen, maar ook onder het portret van den pastoor MEBIUS ¹⁾ treden de beide dichters weder te zamen op. ²⁾ Maar er is meer, ook onder den Hollandschen koorzang, die VONDEL's Altaergeheimenissen vooraf gaat (v. L. IV. 459) staat *in de oorspronkelijke edities* de zinspreuk *PIE*; VAN LENNEP en VAN VLOTEN *hebben verzuimd die onderteekening overtenemen* en daardoor het doen voorkomen, alsof deze koorzang van VONDEL zelf was. Het is te wenschen dat omtrent dezen, met VONDEL in verband staanden dichter, op wien niemand de aandacht schijnt gevestigd te hebben, weldra meer licht worde verspreid. ³⁾

Maar laat ons tot het derde der gedichten, die wij wenschen mede te deelen, overgaan. Het is een bijschrift op het portret van *Mr. Claes van Dalen, Chirurgijn binnen Amsterdam*. Dit portret is het werk van ANTONY VAN ZYLVELT een niet onverdienstelijk graveur en teekenaar. Hij heeft van Daelen naar het leven geteekend en daarna zijne teekening in het koper overgebracht ⁴⁾. Het stelt den heelmeester voor, gezeten bij een tafel, waarop eenige opengeslagen medische boeken en een doodshoofd liggen. Hij schijnt omstreeks 50 à 60 jaar oud te zijn. Indien dit zoo is, dan kan het portret van omstreeks 1665 of wat later dagteekenen want blijkens de onderschriften van het portret werd van Daelen in 1613 te Rotterdam geboren ⁵⁾. VONDEL's versregels luiden aldus:

Zoo leeft van DAELLEN, met een kennis begenadight,
Die geen krijghs reetschap zoekt, dat lichamen beschadight,

¹⁾ Ook door CORN. VISSCHER naar zijn eigen teekening gegraveerd. Het bijschrift van VONDEL vindt men bij v. L. VI. 124.

²⁾ Verder vindt men gedichten met de spreuk *Pie* onder de portretten van PHILIPPUS ROVENIUS, JOANNES WACHTELAER en ALEXANDER VII, alle door CORN. VISSCHER gesneden, en onder het portret van STEPHEN CRACHT door TH. MATHAM. Ook „de Bloemkrans van verscheiden gedichten 1659” bevat een zijner gedichten, getiteld „Op een Onchristelijk Harder,” in „de Hollantsche Parnas” vindt men van zijn hand een grafschrift op den pastoor JACOB OLY. Nog is ons een plano-blad bekend, waarop drie gedichten met *Pie* onderteekend, gedrukt zijn, boven welke hetzelfde zeldzame prentje van CORN. VISSCHER voorkomt, dat in den Cat. Vondel-Tent. onder No. 303 wordt beschreven. Deze drie gedichten zijn: hetzelfde gedicht, dat onder het reeds genoemde portret van ALEXANDER VII staat en twee andere die van 1647 en 1652 dagteekenen, ter eere van dien Paus, toen hij nog den naam droeg van FABIUS CHISIUS.

³⁾ Er bestaan nog twee in plano gedrukte gedichten waarvan het een onderteekend is *Justi et pie* 1649, het ander *Pie*. Het eerste voert tot titel: Goede reys Toegewenscht den... Heere ADRIAEN PAUW... gaende tot voorspraek... voor den koningh van Engeland, het tweede is getiteld: op de trouwloosheit der Engelschen.

⁴⁾ De prent is gemerkt: ANTONY VAN ZYLVELT ad vivum delineavit et sculp.

⁵⁾ CLAES CORNELISSE VAN DALEN van Rotterdam had 13 Januari 1656 zijn poortereed te Amst. gedaan, den 8 Maart daaraanvolgende legde hij zijn proef voor het Amsterdamsche Chirurgijngild af. (Zie de Amsterdamsche poorterböeken en het Gildeboek der Amst. Chirurgijns, pag. 82). Den 27 Febr. 1665 vinden wij hem als getuige bij den ondertrouw van zijn zoon en gildebroeder Johannes, die toen 24 jaar oud en te Rotterdam geboren was, (zie kerkhuw. procl.) Blijkens de verpondingsboeken woonde de vader van 1659—1662 op de Brouwersgracht, Noortzijde.

Maer hullepmiddelen, tot 's lichaems beste en nut.
 De heerkunst, die den mensch geneest, en 't leven stut,
 Omhelst hij, en herstelt ontstelde ledematen.
 Dat beelt hem beter uit dan alle kopre plaeten.

J. v. VONDEL.

Ook ANTONIDES heeft ter eere van de beide VAN DALENS, vader en zoon, lofdichten geschreven, die de lezer in zijne werken kan naslaan. ¹⁾

Staan de drie medegedeelde kleine gedichten van VONDEL onder gegraveerde portretten, het volgende, waarover wij te spreken hebben, is ons slechts bekend uit een 18e eeuwsch handschrift van dit gedicht, dat bij een onzer berust. Dit handschrift luidt aldus:

OP D'AFBEELDINGE

VAN DEN WELEDELEN HEERE

***** VAN BURGERSDIJCK,

RAEDT EN PENSIONARIS TE LEIDEN.

HÆ TIBI ERUNT ARTES.

Dus leeft de vader, die den stoel der wysheit eerde,
 Noch heden in den zoon, een zenuw van den staet,
 Zoo dickwijl BURGERSDIJCK het burgerrecht verweerde
 Scheen zelf Justiniaen te spreeken in den raedt.
 5 De sleutels staen vergeefs en praelen in het wapen,
 Zoo trou en wys beleit het poortslot niet bewaert.
 Het raethuis magh gerust op zyne zorgen slaepen,
 Als hij ter daghvaert naer het hof der Staeten vaert.
 Gelyckenissen van het lichaam zyn bederflyck,
 10 De verwen van de ziel, geduurigh en onsterflyck.

J. V. VONDEL.

Wij behoeven niet te twijfelen of ook dit gedicht kan met gerustheid aan Vondel worden toegeschreven. Vooral de beide laatste regels zijn kenbaar Vondeliaansch. Of schoon de voornaam niet genoemd wordt is het duidelijk, dat dit gedicht doelt op den Pensionaris Mr. PIETER BURGERSDIJK, de zoon van den Leidschen hoogleeraar FRANCO PIETER BURGERSDIJK, op wiens hoogleeraarsambt in den eersten versregel gezinspeeld

¹⁾ Gedichten van J. ANTONIDES VAN DER GOES, Amst. 1685, bl. 276.

wordt. De zoon, PIETER, werd te Leiden omstreeks 1623 geboren ¹⁾, hij werd in 1663 Pensionaris van zijn geboortestad, was van 1670—1689 curator der Leidsche Hoogeschool, en stond zelfs eenmaal op het drietal voor Raadpensionaris. Hij overleed 13 October 1689. Het portret, dat VONDEL de medegedeelde dichtregels in de pen gaf, is, naar ons voorkomt, dezelfde goed geschilderde beeltenis van BURGERSDIJK, die nu in het stedelijk Museum te Leiden berust ²⁾; hij is op deze schilderij voorgesteld ter halver lijve, zittende in een leunstoel, in de houding van iemand die het woord voert; ter linkerzijde ligt een hoed, de achtergrond wordt gevormd door een geel gordijn. Naam van schilder of jaartal zijn niet te vinden; het kostuum en de leeftijd van den afgebeelden persoon wijzen op het tijdperk 1660—1670. —

Zooals men weet, zijn er verschillende rijmpjes in den mond van het volk blijven leven, die aan Vondel worden toegeschreven ³⁾. Het zal altijd moeilijk vallen te beslissen, in hoeverre deze werkelijk aan VONDEL mogen worden toegekend. Dat onze dichter zich nu en dan rijmregels liet ontvallen, die door den toehoorder onthouden of opgeschreven, voor het nageslacht zijn bewaard, is aan geen twijfel onderhevig. De verzuchting over het Deensche volk is bekend en wordt door BRANDT in zijn *Leven van Vondel* vermeld. Dat het rijmpje, dat wij hieronder laten volgen, en dat tot nog toe ongedrukt bleef, werkelijk van Vondel is, behoeft geen nader bewijs dan ons wordt verschaft door de getuigenis van den kunstlievenden JAN SIX, die met VONDEL zeer bevriend was; Six schreef het eigenhandig in zijn *Pandora* ⁴⁾. Het luidt aldus:

*In deze Italiaensche Braaf
Regeert de kunst, natuur is slaaf.*

J. V. VONDEL.

Als men bedenkt dat JAN SIX een groote verzameling schilderijen, beelden en prenten bezat, is de beteekenis van deze, eerst ietwat onduidelijke, regels niet ver te zoeken. Waarschijnlijk heeft VONDEL bij of in gezelschap van SIX de afbeelding van een Italiaanschen *bravo* gezien en drukte hij in het rijmpje zijn bewondering voor die afbeelding uit. ⁵⁾

AMSTERDAM, }
's GRAVENHAGE, } September 1881.

¹⁾ In het Album Studiosorum werd 9 Febr. 1634 ingeschreven: PETRUS BURGERSDICUS LEIDENSIS, 11, Hon. Causa.

²⁾ De schilderij (h. 109, br. 90 centim.) is afkomstig van de famielje BURGERSDIJK en nog niet in den Catalogus van het Leidsche Museum vermeld.

³⁾ Vgl. *Navorscher* I 256, 374, V 333, VI 152, XXV 613, XXVI 19, 292, 396.

⁴⁾ Deze *Pandora* bevat in twee deelen aantekeningen en invallende gedachten van SIX over allerlei zaken.

⁵⁾ Misschien was die afbeelding de schilderij, welke op de auctie van het kabinet van JAN SIX den 6 April 1702 voor f 6.— werd verkocht en in den Catalogus dier verkooping onder N°. 121 wordt vermeld als: „*Een Italiaansch Trony in een vergulde Lijst*,”